

*Mato Crkvenac**

OSNIVANJE HRVATSKOG DRUŠTVA EKONOMISTA, NJEGOVI TEMELJI I ZADAĆE

1. OSNIVANJE I POLAZIŠTE HRVATSKOG DRUŠTVA EKONOMISTA (HDE) 1992. GODINE

Trideset je godina HDE-a. S obzirom na sve okolnosti, to nije malo. U našim godišnjim savjetovanjima u Opatiji s referatima je nastupilo oko 1300 sudionika, a oko 3000 je ukupno onih koji su u tih 30 godina na savjetovanjima uzimali riječ.

HDE nije nastao slučajno. Tehnički, ja sam se iz kabineta 216 na drugom katu starog dijela zgrade Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, kojeg sam naslijedio od prof. Vladimira Pertota, popeo kat više u kabinet 301 u kojem je tada bio prof. Vladimir Veselica s idejom da osnujemo HDE. On je oduševljeno to prihvatio, prizvali smo prof. Dragomira Vojnića i započeli slagati elemente za Statut Društva. U tom momentu učinjen je još jedan važan korak: uključen je dr. Mladen Mlinarević i Inženjerski biro. Kasnije će se pokazati da bez organizacijskih i drugih aktivnosti koje je vodio dr. Mladen Mlinarević teško da bi HDE opstao. No brzo je osnovan i krenule su aktivnosti.

Stvarne podloge za nastanak Društva su u dosezima ekonomske misli u Hrvatskoj u 20. stoljeću i potrebama koje su se pojavile u odnosu na predstojeću tranziciju. Te dvije činjenice su ključne za osnivanje Društva.

To je ujedno bilo teško vrijeme Domovinskog rata. Hrvatski ekonomisti imali su odgovorne zadaće: trebalo je održati živim i funkcionalnim hrvatsko gospodarstvo. Istodobno svaki je pojedinac na svojem mjestu trebao predano izvršavati svoje obveze, u našem slučaju u nastavnom i znanstveno istraživačkom području. Također su postojale zadaće u obrani, kao i druge specifične zadaće uključujući kontakte s inozemnim institucijama. Sve to zahtijevalo je organiziranje ekonomista radi tekućih i predstojećih obveza.

Tradicija savjetovanja ekonomista bivše države u Opatiji, i to svake godine, počela je 1969. godine. Malo pojedinaca zna, ono što se šaputalo među najista-

* Prof. dr. sc. Mato Crkvenac

knutijim pojedincima, a to je da je zapravo glavni i prvi inicijator savjetovanja jugoslavenskih ekonomista dr. Vladimir Bakarić.

Zapravo to je bila vrlo lucidna ideja bivše visoke strukture vlasti u socijalističkoj Jugoslaviji. Naime, u vremenu poslije II. svjetskog rata brzo su osnivani brojni fakulteti, ali i instituti koji su s vremenom postali respektabilna jezgra ekonomske znanosti. Uz Ekonomski fakultet u Zagrebu koji je počeo kao sveučilišno učilište 1920. godine tu je bio jaki Ekonomski institut Zagreb, osnovan također prije II. svjetskog rata. Taj Institut je za potrebe savjetovanja u Opatiji od 1969. godine pripremao tzv. „Crvene knjige“ o ekonomskoj politici u tekućoj godini i mogućnostima razvoja u idućoj. U Ljubljani je Ekonomski inštitut pravne fakultete pod vodstvom prof. Aleksandra Bajta pripremao godišnje poznatu knjigu o gospodarskim gibanjima s ekonometrijskim procjenama i predviđanjima. Zavod za istraživanje tržišta iz Beograda i tamošnje druge institucije također su bile uključene u pripremu dokumenata o stanju na tržištu, inflaciji, mogućim očekivanjima za sljedeće godine.

Savezno izvršno vijeće, tadašnja vlada SFRJ, u osobi potpredsjednika SIV-a za gospodarstvo uvijek je u Opatiji podastirala svoje ocjene i prijedloge ekonomske politike za sljedeću godinu. Dakle, u Opatiji su zapravo bili sučeljeni savezna vlada i njezini prijedlozi s nalazima, ocjenama, prijedlozima i kritikama svih tih ekonomskih instituta, ali prosječno i oko 1000 ekonomista s različitih institucija, sveučilišta i privrede. Zapravo je time visoka politička struktura bivše države svoju vladu izložila i struci i javnosti, jer tamošnje su rasprave bile vrlo žestoke i kritičke, ali i konstruktivne u odnosu na to što činiti u ekonomiji države.

Naravno, ta savjetovanja su prestala početkom sukoba u bivšoj državi. No zbog potreba koje su bile neupitne, mi smo osnovali HDE.

Znanstvena osnova za HDE bila je u dometima i razvoju naše ekonomske misli u 20. stoljeću. Bez temeljite pripreme, navodim samo neke ekonomiste koji su tome bitno pridonosili u 20. stoljeću kao snagu na kojoj smo mi pokušavali nastaviti.

Početno podsjećam da su veliki znalci ekonomske znanosti smatrali da je naj-složenija znanost uz medicinu upravo ekonomija, a Francois Quesnay, rođen 1694. godine, koji je u okviru fiziokratske škole ekonomske ravnoteže izradio poznate ekonomske tablice, bio je veliki pobornik te tvrdnje. Naime, tvrdio je da samo ljudski organizam i gospodarstvo ima tu snažnu vezu svakog svog pojedinog dijela, pa i najmanjeg i cjeline. Kada se nešto dogodi u nekom detalju, to odmah osjeti čitava cjelina. No vrlo je teško dokučiti što će u ekonomiji sve nastupiti promjenom u nekom njezinom segmentu. I to je bio ključan izazov čitave ekonomske analize.

Drugi veliki ekonomist koji je to isto tvrdio je John Maynard Keynes, rođen 1883. godine, autor velikog djela kao što je *Opća teorija zaposlenosti, kamate i*

novca i mnogih drugih i zapravo onaj koji je dao osnove za rješenje Velike ekonomske krize oko 1930. godine.

Treći koji je tvrdio da je ekonomija izuzetno složena znanost bio je drugi po redu nobelovac iz ekonomije, Ragnar Frisch, Norvežanin. Da bi se u ekonomiji pronalazila važna rješenja, trebalo je stalno razvijati, ali i spoznavati teoriju te znanosti i na toj osnovi dolaziti do hipoteza za praktična rješenja.

Tijekom 20. stoljeća veliki doprinos tome u Hrvatskoj dali su:

Mijo Mirković, vrhunski obrazovan ekonomist i znanstvenik u Njemačkoj i na vrsnim europskim učilištima, u Zagrebu je na Ekonomskom fakultetu, počevši od 1920-ih godina, učinio gotovo nezamisliv pothvat; u nekoliko godina napisao je 17 udžbenika i postavio veliki dio osnova za daljnji razvoj mnogih disciplina i Ekonomskog fakulteta. Naravno, poznato je da je on i veliki antologijski pjesnik pod imenom Mate Balota.

Rudolf Bićanić je također bitno pridonio svojim radom i na fakultetu i na akademiji. Šimun Babić je produbio mikroekonomiju i poslovanje poduzeća sa izuzetnim doprinosom u teoriji troškova. Vladimir Serdar je bio nezaboravni profesor statistike sa iskustvom na Gallupovom institutu u SAD-u koji je brojne generacije ekonomista upoznao s tajnama Zakona vjerojatnosti, teorije uzoraka i brojnih drugih statističkih i matematičkih metoda.

Vladimir Pertot je bio profesor vanjske trgovine iz deviznih sustava te intervalutarnih tečajeva kao i odnosa troškova, cijena i deviznih tečajeva. Taj veliki, temeljiti istraživač bio je dvije godine u Japanu na različitim poslovima da bi onda napisao važnu knjigu o Japanu i njegovom razvoju, čiji razvoj je zapravo bio čudesan nakon II. svjetskog rata.

Zatim su tu bili brojni drugi profesori i velikani kao Fedor Rocco, Mijo Novak, Dušan Sabolović, Ivo Perišin, Vladimir Stipetić, Alica Wertheimer Baletić, Jakov Sirotković, Branko Kubović, Marijan Hanžeković, Pero Jurković, Zoran Jašić, Vladimir i Marko Veselica, Željko Rohatinski, Antun Šokman, Zvonimir Jelinović, Dragutin Alfier, Mate Babić, Zvonimir Supek, Adolf Dragičević, Mato Mikić, Anđelko Runjić, Aleksandar Bogunović, Dušan Čalić, Ivan Vrančić, Savka Dabčević Kučar, Rikard Štajner, Milan Mesarić i drugi s Ekonomskog instituta, kao što su bili: Mijo Sekulić, Rikard Lang, Dragomir Vojnić, Božo Marendić, Stjepan Zdunić, Josip Štahan, Gorazd Nikić, Ivo Vinski, Ivo Turčić, Marijan Korošić, Zvonko Baletić, Dražen Kalogjera, Ante-Čičin Šain i drugi.

Kod naprijed spomenutih samo su oni moji znani ekonomisti i prijatelji koji su, nažalost, preminuli. Svakako ima onih koji spadaju u tu grupaciju i još su živi te ih nisam navodio.

No od svih nabrojanih rado bih dodao još nešto detalja o trojici:

Jakov Sirotković je s tri godine Medicinskog fakulteta u Zagrebu otišao u partizane i u X. zagrebačkom korpusu bio velika pomoć u zdravstvenoj brizi o ranjenicima. Tu pomoć su tada pružali često i ljudi koji nisu imali medicinskog obrazovanja, tako da je njegov dolazak bio važan događaj. Kada je završio II. svjetski rat, on je krenuo završiti Medicinski fakultet do kraja. Međutim, tada se dogodilo nešto danas teško shvatljivo. Drugovi su mu rekli da ima dosta novih studenata medicine, ali da je prioritet razvijati gospodarstvo i da on treba studirati ekonomiju. To je bio moment koji je odlučio da on studira i na London School of Economics, u Manchesteru, te koliko znam Berkeleyu. Nevjerojatno je da su tadašnji komunisti sa čvrstom marksističkom ideologijom i planskom ekonomijom upućivali i Sirotkovića i neke druge ekonomiste na školovanje u inozemstvo, i to na institucije koje su bile vrhunske i poznate kao neoklasična liberalna ekonomska učilišta. To ni danas ne shvaćam. Savka Dabčević Kučar doktorirala je na Keynesu, također s brojnim posjetima i upoznavanjem kapitalističke tržišne ekonomije. Taj moment da je hrvatskim ekonomistima bio dostupan svijet, i svijet drugačije znanosti i drugačije prakse i života nego što je bila tadašnja Jugoslavija, je izuzetno važan i u razvoju ekonomske misli Hrvatske i u razvoju tadašnje ekonomije.

Samoupravljanje nije nastalo slučajno. Samo da naglasim kako je sistem samoupravljanja u bivšoj Jugoslaviji bio predmet izuzetne pažnje svijeta, svjetske ekonomske misli i Amerikanaca. Više tamošnjih uglednih ekonomista doktoriralo je na materiji samoupravljanja. Najbogatija literatura o samoupravljanju nastala je u SAD-u. Jakov Sirotković je sjedio uz Jana Tinbergena, prvog nobelovca iz ekonomije (1969.) u Komitetu za planiranje i razvoj Ujedinjenih naroda.

Vladimir Stipetić, veliki hrvatski ekonomist koji je napisao knjigu, bila je, nažalost, to njegova zadnja knjiga, „Dva stoljeća razvoja hrvatskoga gospodarstva (1820.-2005.)“, također je imao veliku međunarodnu reputaciju, znanje i ulogu. Kao osobito poznati i agrarni ekonomist u više je mandata bio u tijelima FAO, u Rimu i na drugim mjestima.

Mato Mikić je treći kojeg posebno spominjem jer je bio bliski suradnik obojice naprijed navedenih, osobito Jakova Sirotkovića. Doktorska disertacija Mate Mikića izdana je u Sussexu. Međutim, on je ostavio veliki trag ne samo na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu nego i u razvoju samog Zagreba. U Zagrebu su se brzo otvarali brojni drugi fakulteti, osobito tehnički. Zagrebu je tada trebao veliki broj inženjera i drugih struka. Zagreb je činio 11 % industrije i bio najveći industrijski centar, s 20-ak velikih tvrtki koje su ostvarivale značajne rezultate na svjetskom tržištu. No u Zagreb kao grad se nije dovoljno ulagalo, sve do Univerzijade kada je gradonačelnik bio Mato Mikić. Grad je tada u velikoj mjeri preporođen, od Jaruna, Savske ceste, današnjeg Jelačić placu, Cibonine dvorane i tornja, brojnih sportskih

objekata i infrastrukturnih. Studenski domovi u Cvjetnom naselju i na Savi su kompletno obnovljeni i dograđeni. Zagreb je dobio novo lice europskoga grada.

Svi ti profesori i znanstvenici nisu bili samo zatvoreni u Hrvatskoj. Postojala je velika međunarodna aktivnost hrvatskih ekonomista. Tako je npr. Velimir Rajković magistrirao i doktorirao kod Jana Tinbergena u Hagu, već smo naglasili, prvog nobelovca. U disertaciji i svojim radovima dao je veliki doprinos u razvoju moderne koncepcije i strategije rasta i u metodološkom smislu u razvoju input-output analize. Također je radio i kao ekspert preko Ujedinjenih naroda dvadesetak godina u većem broju zemalja u razvoju.

Branko Horvat, jedan od najvećih hrvatskih ekonomista, kao i Jakov Sirotković, doktorirao je i u RH i u inozemstvu, surađivao je s brojnim svjetskim ekonomistima, uključujući spomenutog Ragnara Frischa. Frisch je inače uveo u ekonomiju latinske nazive za ekonomske zakone u namjeri da spriječi da nedovoljno obrazovani ljudi raspravljaju o ekonomiji. No kasnije je predlagao mišljenje da je bolje popularizirati ekonomiju i omogućiti mnogima da je razumiju. Branko Horvat je, među ostalim, s naše strane vodio i američku postdiplomsku školu (uz njega su tu bili još brojni značajni kao Gojko Grđić sa sustavom društvenih računa, pa akademik, matematičar Aljančić i drugi). Horvatu školu završilo je najviše ljudi iz Hrvatske, i to petorica: Božo Marenić, Stjepan Zdunić, Aleksandar Bogunović, Ante Puljić i Mato Crkvenac. Od Slovenaca, taj studij su završila samo dvojica, i to: Jože Mencinger, koji je kreator slovenske tranzicije i čest naš cijenjeni gost savjetovanja hrvatskih ekonomista u Opatiji, i mlađi Franjo Štiblar.

Međutim, međunarodna suradnja hrvatskih ekonomista sve to vrijeme bila je vrlo živa:

- Komisija u UN-u za planiranje i razvoj
- Međunarodna udruga za istraživanje bogatstva
- Jugoslavensko-američki ekonomski savjet
- Centar za jugoslavensko-američke studije, istraživanja i razmjenu Državnog sveučilišta na Floridi
- FAO
- Florida State University
- University of Kentucky
- University of Rhode Island
- University of Sussex
- Sheffield Business School
- Sveučilišta Klagenfurt, Graz i Wien
- Management Academy München

Dakle, Hrvatsko društvo ekonomista 1992. godine baštinilo je sva ta dostignuća spomenutih i drugih pojedinaca i institucija. Istodobno je imalo pred sobom potrebu za tranzicijom društva i ekonomije. To dvoje odredilo je osnove i glavne zadaće HDE-a.

2. NAČELA S KOJIMA JE OSNOVAN HDE

Iz naprijed navedenog već proizlazi da je glavna svrha HDE-a bila:

- Kreacija sustavnih i razvojnih tranzicijskih rješenja
- Istodobni poticaj za daljnji znanstveni i istraživački rad i kvalitetno obrazovanje, kao osnovu za tu kreaciju
- Promocija i populariziranje ekonomske znanosti, ekonomskih istraživanja radi poticanja inovativnih rješenja prijeko potrebnih u novoj fazi razvoja hrvatske ekonomije.

Da bismo mogli ostvarivati takve zadaće i polučiti te svrhe na početku života i djelovanja HDE-a naglasili smo i pokušali razvijati tri načela:

Prvo:

Objektivnu kritičku analizu koja počiva na pet koraka znanstvene metodologije u ekonomiji i nije podložna ničem drugom doli znanstvenim dokazima o stanju i daljnjim pravcima razvoja.

Drugo:

Oblikovanje konkretnih prijedloga rješenja za potpuno novu situaciju, i to takvih koja će donositi novi duh moderne tržišne ekonomije, ali prihvatljivo u procesu koji neće predstavljati lomove.

Treće:

Priprema rješenja u više opcija. Ekonomska znanost i struka u obvezi je podastirati onima koji u državi donose odluke, vlasti različita rješenja, s time da za svako postoji temeljito obrazloženje kao i dobre i loše strane svakog rješenja. Vlast je ta koja bira i donosi rješenje, ali snosi i odgovornost baš za taj izbor. Loše je međutim kad vlast i politika dominira i utječe na to kakva će se

rješenja i opcije pripremati ili pak odluke donosi bez temeljitih priprema. To se vrlo često događalo u Hrvatskoj. Međutim, ni ekonomisti nisu oslobođeni krivnje jer su sa svojom ekonomskom znanošću i prijedlozima trebali biti i uvjerljiviji i agresivniji.

Samo u toj dobroj simbiozi ekonomske znanosti i politike moguća su uspješna rješenja i uspješan razvoj nacionalne ekonomije. Bez znanosti i njezine uspješne veze s politikom, odnosno kad politika prekine veze sa znanošću, nema uspješnih institucionalnih rješenja. To je danas glavni problem u Hrvatskoj.

Drugi je naš problem to što zapravo imamo 40 godina gospodarske stagnacije u RH. Treći je problem što se ne može zaustaviti ugrožavanje prirode i rast temperature, već valja tražiti načine kako usporite te negativne procese i rješenja kako živjeti u novoj prirodi koja će biti drugačija od onog što povijest čovječanstva poznaje. Uostalom sada ponovno nastupa razdoblje deglobalizacije, a Hrvatska je mala otvorena ekonomija koja naglašeno treba sagledati svoja vlastita rješenja za opstanak. Hrvatska će kao ekonomski prostor svakako opstati i funkcionirati, ali je vrlo dvojbeno koliko će to uspjeti ne samo kao ekonomski prostor nego kao društvo, kulturna zajednica dominantno Hrvata sa svim modernim civilizacijskim tekovinama.

3. ŠTO JE HDE-U OSOBITA ZADAĆA U SLJEDEĆEM RAZDOBLJU

HDE nedvojbeno treba i dalje raditi na tim navedenim ciljevima zbog kojih je osnovan. To uključuje i teorijska pitanja razvoja ekonomije i društva. Gotovo sa strahopoštovanjem navodim pitanje koliko je ugrožena opstojnost naše nacije i države i koliko su teška i otvorena sljedeća pitanja koja su ujedno prioriteti razvoja hrvatskog društva:

Sređivanje države u smislu funkcioniranja svih njezinih institucija i sigurnosti koja se tada pruža građanima i poduzetnicima.

Upravljanje razvojem s takvom politikom razvoja koja će pridonositi oblikovanju suvremene gospodarske strukture tehnološki i na druge načine napredne i konkurentne s većom valorizacijom vrijednoga geoprometnog položaja Hrvatske i razvojem suvremene strukture industrije i usluga, dakle s novom vrstom industrijalizacije i uslužnog sektora, pri čemu će turizam dati još veće učinke, ali ne kao noseća snaga države, već kao uspješna popratna djelatnost.

Više samodostatnosti korištenja zemljišta, šuma, voda i svih drugih hrvatskih resursa koji su sada neuređeni i neusporedivi s onim što su gospodarenje šumama ili razvijeno poljoprivredno razvijeno gospodarstvo u naprednim državama.

Odgovor na pitanje koliko je u nas problem makroekonomski okvir i ekonomska politika, a koliko nerazvijeno poduzetništvo. Ekonometrijski je to moguće precizno utvrditi, a onda brzo unaprijediti i pronaći odgovarajuća rješenja za oba područja.

Proizvodnost rada, tj. konkurentnost s tehničkim progresom i konkurentnim izvozom ključ je razvoja male, otvorene ekonomije. Konkurentna i uspješna mora biti i infrastruktura države, a isto tako i tvrtke.

Regionalni razvoj Hrvatske je jedno od najvažnijih pitanja. Danas su gotovo čitava područja države razvojno ispražnjena. Nije moguće identificirati polove rasta. Njih i nema u najvećem dijelu države, odnosno nestali su. Iz ničega nije moguće stvoriti nešto bez šire smišljene politike na dugi rok ravnomjernijeg razvoja. Mnoge države, uzmimo primjer Slovenije, su potpuno drugačije i vrlo sređene u tom pogledu. Ako Hrvatska brzo ne krene u tom pravcu, neće se moći izvući iz kruga zaostalosti i neće moći valorizirati svoje potencijale i prednosti.

Demografsko stanje i gotovo dugoročnije fiksirana budućnost je jedno od najtežih pitanja hrvatske države i vlasti. Taj problem je rješiv samo u kontekstu uspješnog rješenja na svim naprijed navedenim područjima, a ne kao parcijalni problem, bez obzira na to koliko se trudilo ili uložilo u takvo parcijalno rješenje.

Europska pitanja i brojna područja na kojima EU nema uspješnih rješenja također su hrvatski interes i interes hrvatske znanosti. Već u ovom momentu nastupili su problemi koji ugrožavaju daljnji razvoj Europe i njezino mjesto u svijetu. To su i ekonomska i energetska i sigurnosna i demografska pitanja koja dovode u veliko iskušenje sve one koji u budućnosti trebaju upravljati Europom. U kontekstu takve Europe, Hrvatska mora pronalaziti rješenja za više samodostatnosti, osobito u području energije, hrane, zdravstva i brige o elementarnim potrebama ljudi.

S inflacijom živimo, u recesiju ulazimo, moguća je kriza na dulji rok, iseljavanje Hrvata i dalje traje te za sva ta pitanja valja tražiti konkretna rješenja, i u struci i u politici.

Socijalni problemi, siromaštvo, briga o staroj populaciji, problem održivosti mirovinskog sustava i niz drugih socijalnih pitanja, svakako spadaju u red onoga što su pitanja od posebnog interesa u Hrvatskoj.

Da ne zaključujemo, ali da naglasimo tako što ćemo kazati da je RH pred velikim izazovima i da HDE treba pridonijeti odgovorima na brojne od tih izazova.